

AHMET YILDIZ • “Ne mutlu Türküm Diyebilene”

AHMET YILDIZ 16 Şubat 1966'da Diyarbakır'da doğdu. Temel eğitimini bu şehirde, 1985 yılında tamamladı. Aynı yıl girdiği, Boğaziçi Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü 1990'da bitirdi. 1991'de Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde MSP-RP hareketinin evrimi üzerine yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Doktora çalışmasını yine aynı yerde gerçekleştirdi. Bir dönem araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1996 yılında *Milliyet* gazetesinin Sosyal Bilimler dalındaki yarışmasına "federalizm ve etnik çoğulculuk" ilişkisini ele alan çalışmasıyla katıldı ve birincilik ödülünü aldı. Halen genel olarak Türk siyasi hayatı, özel olarak Kemalist ulusçuluk üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Elinizdeki kitap, yazarın doktora tezinin "gözden geçirilmiş" şeklidir.

İletişim Yayınları 702 • Araştırma-İnceleme Dizisi 107

ISBN-13: 978-975-470-866-0

© 2001 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-6. Baskı 2001-2016, İstanbul

7. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI *Türkspor* dergisi, 12 Mart 1931

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Serap Yeğen

DIZIN M. Cemalettin Yılmaz

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET YILDIZ

Ne Mutlu Türküm Diyebilene

Türk Ulusal Kimliğinin
Etno-seküler Sınırları
(1919-1938)



İÇİNDEKİLER

Sunuş / AYŞE KADIOĞLU.....	9
GİRİŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
ETNİK ULUŞÇULUĞUN KAVRAM VE PROBLEMLERİ	23
Ulus: Modernliğin Sahte <i>Gemeinschaft</i> 'ı.....	27
Uluşçuluk: Modern <i>Janus</i>	30
Uluşçulukların Sınıflandırılması.....	32
Etnikliği Kavramak.....	39
Etnikliği Ayırt Etmek.....	41
İKİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI DEVLETİNE ULUŞÇULUĞUN GİRİŞİ	47
Millet Kavramı Üzerine Bir Not.....	50
Geleneksel Düzenin Yıkılması: “Kanun-u Kadim”in Sonu.....	52
Etnik Uluşçuluğun “Önlenemeyen Yükselişi”.....	58
Osmanlı İmparatorluğu’nun Uluşçu Reorganizasyon Çabaları.....	61
1. <i>İttihad-ı Osmanî: Etnik Uluşçuluk Karşısında Osmanlı Vatandaşlığı</i>	61
2. <i>İttihad-ı İslâm: Osmanlı-İslâm Milleti</i>	63
3. <i>Türk Milleti: Etno-seküler Bir İnşa</i>	65
“Üç Tarz-ı Siyaset”.....	70
Üç Tarz-ı Siyaset ve İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası.....	73
İttihat ve Terakki’nin Üç Sureti: Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük.....	76
İttihat ve Terakki’nin Milliyetler Politikası.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ POLİTİK ZEMİN: "MİLLÎ SİYASET"İN DOĞUŞU	87
Cumhuriyete Giden Yol: Siyasî Gelişmeler.....	89
Millî Mücadele'nin İki Temeli.....	96
Millî Mücadele Döneminin Zoraki Çoğulculuğu.....	98
"Millî Siyaset"İN DOĞUŞU.....	100
Yeni Cumhuriyet İçin İsim Arayışı.....	106
Pan-Türkçülük ve Kemalist Ulusçuluk.....	107
1923 Türkiye'sinde "Umumî Manzara".....	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN SEKÜLER SINIRLARI	115
Topyekûn Batılılaştırma.....	115
Kemalist Ulusçuluğun Reel Siyasî Söylemine Geçiş.....	124
Türk Ulusal Kimliğinin Dinî Sınırının Oluşumu (1919-1924).....	126
<i>Ulusal Kimliğin Dinî Sınırı ve Nüfus Mübadelesi</i>	132
Cumhuriyetçi Tanım: Dinî Olanın Reddi.....	139
<i>Cumhuriyetçi Tanımın Siyasî Veçhesi</i>	141
<i>Cumhuriyetçi Tanımın Hukukî Veçhesi</i>	148

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN ETNİK SINIRLARI	155
Etnikliğe Kayış.....	158
Türklüğün İrkî-Etnisist Tanımı.....	165
Kemalist Etnisizmde Millî Seciye Fikri.....	171
Etnisizmin Sözde Bilimsel Temellendirilmesi.....	180
Türk Tarih Kongreleri ve Türklüğün Etniklik Ekseninde Yeniden İnşası.....	185
Kemalist Etnisizm ve "Dış Tesirler".....	193
Kemalist Ulusçuluğun Etnisist Veçhesinin İdeologları.....	196
<i>Recep Peker (1888-1950)</i>	199
<i>Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)</i>	208
<i>Afet İnan (1908-1985)</i>	212
<i>Vasfi Raşit Seviğ (1887-1971)</i>	217
Ulusal Kimliğin Yapısal Bir Unsuru Olarak Etniklik.....	221

ALTINCI BÖLÜM

KEMALİST ULUSAL KİMLİĞİN YANSIMALARI:	
"HALK BİRLİĞİ"İNİN OLUŞTURULMASI	227
Bir Devlet Politikası Olarak Etnisizm.....	228
<i>Ders Kitaplarında Etnik Temalar</i>	228
<i>Kanunlardaki İrkî-Etnisist Eğilimler</i>	234

1934 Soyadı Kanunu.....	235
1938 Beden Terbiyesi Kanunu.....	237
Kemalist Ulusçuluk ve "Şark Meselesi"	238
<i>Kürtlüğün Yeniden Kurulması</i>	242
<i>Şark Islahat Raporları</i>	245
İskan ve Tehcir Politikası.....	248
<i>Bir Tehcir Örneği: 1934 Trakya Olayı</i>	253
Siyasî-İdarî Araçlar: Özel Bölgesel Yönetim	257
Temdine Dayalı Temsil Politikasının Dışlayıcı Yüzü	259
Gayrimüslimlerin Türkleştirilmesi.....	264
<i>Yahudi Azınlığın Türkleştirilmesi</i>	265
Türkleştirme: Asimilasyon ya da Etnisizm	271
<i>Hukukî Türkleştirme</i>	277
<i>Eğitimin Türkleştirilmesi</i>	280
<i>Devlet Bürokrasisinin Türkleştirilmesi</i>	282
<i>Ekonomik Hayatın Türkleştirilmesi</i>	285
Türkçe'nin Umumîleştirilmesi ve "Vatandaş, Türkçe Konuş!" Kampanyası.....	286
SONUÇ	291
EKLER	303
Seçilmiş Kaynakça.....	335
Dizin.....	347

Sunuş

AYŞE KADIOĞLU

Bir kuşağın dili kullanım biçiminin tarihsel bağlama ilişkin ne kadar anlamlı bilgiler verebileceği bugün sosyal bilimlerin birçok disiplinde kabul görmüş, dilin iktidar ile bu ayrılmaz ilişkisi çeşitli çalışmalara konu olmuştur. 1900 ile 1940 yılları arasında doğmuş olanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihçesi açısından ele alındığında aşağı yukarı iki ayrı kuşak oluştururlar. Ben kendi kuşağımın bulunduğu noktadan baktığımda bunları büyükanne-büyükbabalar ve anne-babalarımızın kuşakları olarak düşünüyorum. Başka bir ifade ile, Millî Mücadele yıllarının ve Cumhuriyet'in kuruluş yılları yani tek parti döneminin kuşakları. Bu kuşakların sosyal bilimlerden nasibini almamış kimi temsilcileriyle yaptığım sohbetlerde hep dikkatimi çeken bir ifade yer almıştır: Herhangi bir bağlamda, örneğin Yahudilerden söz ederken, onun karşısı olarak 'Türk' ifadesini kullanırlar. Örneğin, tanıdıkları bir şahsiyetten söz ederken, 'o Yahudi değildi, Türktü' gibi bir cümle kurarlar. Oldukça kişisel bir gözlem düzeyinde kalsa bile, bu durum hep dikkatimi çekmiştir. Çünkü benim kuşağım için, 'o Yahudi değil Müslümandır' gibi bir ifade daha açıklayıcı bir tasvir olarak düşünülür. Ahmet Yıldız'ın çalışmasını okurken, benim kuşağımı önceleyen iki kuşağın 'Türklüğe' bu denli yerli yersiz re-

feranslarının arkaplanını anlamaya yardımcı olacak ipuçları bulduğumu sanıyorum. Her şeyden önce bu kuşaklar için, vatan olma ile Türk olmanın vazifeleri aynıydı; çünkü onlar ulusal kimliğin inşası döneminin aktörleriydiler. Rollerinin rejisi, kostümleri, müziği ve replikleri ise bu dönemlerin seçkinlerinin omuzlarındaydı.

Modern gerçeklik ulus-devletler ile bölünmüştür. Modernleşmenin tarihi aynı zamanda ulus-devlet olma süreçlerinin de tarihidir. Bu süreçler Avrupa bağlamında son derece detaylı bir biçimde ele alınmış ve modern siyasal rejimlerin aralarındaki farklılıklar hep bu bağlamda farklı siyasal evrilme biçimleri ile ilişkilendirilmiştir. Avrupa bağlamında liberal-bireyci Anglosakson gelenek ile cumhuriyetçi-klasik gelenekler arasındaki farklılıklar ulus-devletleşme süreçlerinde gizlidir. Bu açıdan bakınca modernleşmenin tarihi, farklı vatandaşlık anlayışlarının evrilmesi olarak düşünülebilir. Bu tarihin içinde aslında modern öncesini simgeleyen etnisite gibi kavramlar hep varolmuştur, üstelik geç modern zamanlarda artarak varolmaktadır. Türkçülüğün kültürel bir akım olmaktan çıkıp modern anlamda siyasal bir akım olarak düşünölmeye başlanmasının sembolik yılı 1904 olarak alınabilir. Çünkü Yusuf Akçura'nın 'Üç tarz-ı Siyaset'inin bu yılda yayımlanmasıyla Türkçölük siyasal bir proje olarak telaffuz edilmiştir. Aynı yıllarda, İttihat ve Terakki içinde liberal kanatın geri düştüğünü ve İttihatçı kanadın da Türkçü projeye daha yakın duran bir grubun önderliğinde yeniden yapılandığını görüyoruz.

Yani yirminci yüzyılın ilk on yılı Cumhuriyet rejiminin alacağı biçim açısından oldukça belirleyici yıllar olmuştur. Artık bu noktadan sonra liberal sesler en son 1902 Jön Türk Kongresi'nde dile getirilmiş olan sedalar olarak kalacaktır. İşte bu geri dönüşü olmayan İttihatçı duruş sebebiyle, Türk ulusal kimliğinin kuruluş tarihini, İngiliz uluslaşmasından ziyade, Fransız ve Alman modelleri ile -hatta en fazla Fransız modeliyle- karşılaştırmak yerleşmiştir.

Fransız uluslaşması siyasal veçheleri öne çıkaran bir süreç iken, Alman uluslaşması önce edebiyatta dillenmiştir. Fran-

sa'da devlet adamlarının, hukukçuların ve yasama organının itelediği siyasal ve sosyal birlik, Almanya'da aydınların, yazarların ve eğitimcilerin dileklerinde temellenmiştir. Dilenen ve özlenen ulusal birliğe kavuşmak ise 1848'de Frankfurt Ulusal Meclisi'nin girişimiyle liberal yöntemler ile gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da bu girişim başarısız olmuş ve Alman ulus-devleti 1870'te 'kan ve demir' sloganı ile organik bir biçimde teşekkül etmiştir. İşte bu farklılıktır ki, Hans Kohn'u Alman milliyetçiliğini 'Batılı olmayan bir tür' olarak tasvir etmeye yöneltmiştir. Kohn'un Batılı ve Batılı olmayan milliyetçilik tipleri olarak yaptığı bu ayırım literatürde defalarca yinelenmiştir. Örneğin, Anthony Smith'in artık klasikleşmiş etnik (Alman) ve teritoryal (Fransız) ulusçuluklar tipolojisi aynı ayırma işaret eder. Ulus-devlet ve vatandaşlık nosyonlarının birlikte evrildiği düşünülürse, Fransa'da vatandaşlık daha ziyade devlete, Almanya'da ise millete üyeliğe vurgu yapmıştır. Bu farklılığı 2000 Eylül'ünde katıldığım bir toplantıda Ali Mazrui şöyle bir ifade ile izah etti: 'Fransa'da bir Arap ne denli iyi Fransızca konuşursa konuşsun tam anlamıyla Fransız vatandaşı olarak yaşamaya layık olamıyor; Almanya'da Araplar Almanca konuşmaya dahi layık görülüyorlar'. Evet, işte bir yanda özümseyici, kendine benzetici Fransız milliyetçiliği, bir yanda da dışlayıcı Alman milliyetçiliği.

Milliyetçilik çalışmalarının bugün geldiği noktada, bu konuları çalışan herkes biliyor ki her milliyetçilik bu iki türü bir arada içinde barındırıyor. Kimi dönemlerde vatandaşlık etnik farklılıkların üstünde tanımlanırken, kimi dönemlerde etnik kimlik ön plana çıkıyor. Milliyetçilik dansı iki partnerli bir dans, bir tango. Bu dansın koreografisi bazen organik partneri bazen de siyasal partneri egemen kılıyor. Ahmet Yıldız'ın çalışması bu dansın Türkiye'deki koreografisininin 1919-1938 dönemleri için şemasını gözler önüne seriyor. Bunu yaparken de gerek hukuki, gerek siyasal düzenlemelerden, gerekse de, CHP Kurultay zabıtlarından, Meclis zabıtlarından, çeşitli hatırat ve anahtar ideologların metinlerinden yararlanılıyor. Kitabın ana tezi: Kemalist ulusçuluğun özellikle 1924 sonrasında

ve artan oranlarda 1929 sonrasında etno-seküler açıdan farklı kalmakta ısrar edenlere karşı açıkça ayrımcı olduğu...

Tallien'in 1795'teki ünlü ifadesiyle, 'Fransa'daki yegâne yabancılar iyi vatandaş olmayanlardı'. Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili yıllarına baktığında Ahmet Yıldız'ın sergilediği resim bundan farklı bir resimdir. Yani iyi vatandaş olmamak, vatandaşlık vazifelerini yerine getirmemek yabancı olarak addedilmenin tek nedeni değildir. Ya da belki de şöyle söylemek daha doğru olur: Vatandaşlık o denli özel alana müdahale edilerek tanımlanmış ve vazifelendirilmiştir ki yer yer 'dilde, kültürde, ülküde birlik' dilekleri yerini 'dilde, kültürde, kanda birlik' dileklerine bırakabilmiştir. Ahmet Yıldız'ın belirttiği gibi, bu özellik Kemalist ulusal inşa döneminin yegâne ve bir süreklilik arz eden özelliği değildir; ancak bu özellik yok sayılmayacak kadar da önemlidir. Yani milliyetçilik modern bir Janus ise, bu çalışma Türkiye özelinde onun gölgede kalan yüzüne ışık tutmaktadır. Kanımca, bu noktadaki ince ayırım, Mahmut Esat Bozkurt'un 'Fakat niye saklayayım, Türk olmasaydım kendimi dünyanın en bahtsız adamı sayardım. Ne mutlu Türküm diyebilene' sözlerinde saklıdır. Burada Türküm 'demek' ile 'diyebilmek' arasındaki ince ayırım, Ahmet Yıldız'ın çalışma boyunca işaret ettiği, kâmil, hakiki, öz Türklük ile kanun-u esasi Türklüğü arasındaki farka işaret etmektedir.

İçinde barındırdığı onlarca bilgi ve anekdot bir yana, bu çalışmanın yaptığı iki önemli katkı kanımca şöyledir:

Birincisi, kavramsal netlik kaygısı. Ahmet Yıldız'ın etnisite, ulus, ırkçılık, ırkılık gibi kavramları açıklama gereği duymasını önemsiyorum. Bu alanda Türkiye'yi konu alan çoğu çalışma böyle bir açıklık kaygısı gütmemektedir. Kitabın bir bölümünün bütünüyle bu açılımlara ayrılmış olması onu her şeyden önce siyaset bilimi çerçevesinde ele almamızı sağlıyor ve çalışmayı tekil bir anlatıdan öteye, nomotetik bir alana taşıyor. Bunu çok önemsediyimi belirtmek istiyorum.

İkincisi, Türk ulusal kimliğinin Kemalist inşa sürecini birbiri içinde izleyen üç dönem içinde incelemek -ki bunlar 1919-1923 Millî Mücadele dönemi, 1924-1929 Cumhuriyetçi dö-

nem ve 1929-1938 etnik ve ırkî motiflerin ön plana çıktığı dönemdir- bu evrilmenin silsilelerini görmek açısından önem taşıyor. Ulusal kimliğin dinsel motiflerden laik döneme ve oradan da etnik, ırkî motiflere kayışı resmediliyor. Bu silsile içerisinde önemli bir nokta laiklik şeklinde gerçekleşen bir sekülerleşmenin etnik ve ırkî motifleri öncelemesidir. Yerel Oryantalist söylemin en uç noktasında Hıristiyan olmayı dahi akıllarından geçiren Cumhuriyet aydınlarının içine düştükleri boşlukta nasıl öjeniks (ırk ıslahı) gibi konulara sarıldığı görülmektedir. Herhalde kendini sevmeme gibi bir uç konumda düşülen boşluk ancak kendini üstün görerek sevmeye çalışma gibi bir başka uç konum ile ikame edilmiştir. Kanımca Batı'ya rağmen Batıcılığın bundan daha açık seçik görüldüğü bir an yoktur. Türk olmak ona yüklenen bütün anlamları ile kutsallaşmıştır. Türk olmak dini vecibeleri vicdan ve mabetlere havale ederken, Batılı olmaya çalışmak gibi değil zaten Batılı olmak gibi algılanmıştır. 1929 sonrasında etnik ve ırkî motiflerin ön plana çıkması elbette dış etkileşimler ile ilintilidir. Ancak, laiklik politikalarının söz konusu etnik ve ırkî motifleri öncelemesi, bu motiflerin sadece dış etkileşimlerden kaynaklanmadığının da altını çizmesi açısından önemlidir. Türklük ile Müslümanlığın aynı telakki edildiği bir coğrafyada bu dönemde Türklüğün içi Müslümanlıktan öte motifler ile doldurulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu özelliği günümüzde laik olmak ile vatandaş olmak arasındaki eklemelenmenin tarihsel arkaplanına ışık tutması açısından da çeşitli yeni soruları gündeme getirmekte ve yeni çalışmaları davet etmektedir.

Ekim 2000